

**Els documents de Besalú
a l'Arxiu Comtal de Barcelona
i els misteris del darrer comte de Besalú
(segles XI-XII)**

JOSEP M. SALRACH
Universitat Pompeu Fabra
Institut d'Estudis Catalans
josep.salrach@upf.edu

Els documents de Besalú a l'Arxiu Comtal de Barcelona i els misteris del darrer comte de Besalú (segles XI-XII)

Resum

A l'Arxiu Comtal de Barcelona, avui Arxiu de la Corona d'Aragó, Secció de Cancelleria, s'han conservat prop de seixanta documents del segle XI i principis del XII (fins 1111) que informen sobre la noblesa del comtat de Besalú, els vincles familiars i polítics dels darrers comtes de Besalú i els pactes i conflictes que van concloure amb la incorporació del comtat Besalú a la Casa de Barcelona. En consonància amb la informació de les *Gesta Comitum Barcinonensium*, aquests documents demostren, creiem, que el darrer comte de Besalú va ser Bernat II i no Bernat III com sovint es diu.

Paraules clau: Comtat de Besalú, Casa de Barcelona, *convenientiae*, *Gesta Comitum Barcinonensium*, juraments de fidelitat, germà uterí, germà consanguini.

Abstract

In the Archive of the Counts of Barcelona, today known as Archive of the Crown of Aragon (Chancery Section) nearly sixty scrolls of the 11th and the early 12th century (until 1111) have survived, which report on nobility of the count of Besalú, on family and political ties of the last counts of Besalú and on agreements and conflicts that led to the incorporation of Besalú county to the House of Barcelona. According to the information provided by the *Gesta Comitum Barcinonensium* (XII century), these documents prove that the last count of Besalú wasn't Bernat III, but Bernat II (the count Bernat III never truly existed as it was a fabrication of historiography).

Keywords: Besalú county, House of Barcelona, *convenientiae*, *Gesta Comitum Barcinonensium*, uterine brother, brother by blood.

Producció i preservació d'escriptures

Com els habitants d'altres comtats catalans, els del comtat de Besalú mil anys enrere també van escriure, i segurament molt, més que no ens pensem: alguns milers de pergamins. Aquesta presumpció es basa en el fet que dels comtats d'Osona i Manresa, en els segles IX i X, es coneixen quasi dos mil documents.¹ I això que aquestes terres van ser repoblades i incorporades a la sobirania comtal a partir de finals del segle IX, en temps de Guifré el Pelós i els seus descendents.² Tenint present els pergamins que s'han perdut en el mil·lenni transcorregut d'aleshores ençà, quants n'hi hauria ara a la Catalunya central si s'haguessin conservat tots? Al comtat de Barcelona, tot i la destrucció causada per al-Mansur el 985, s'han conservat en original o en còpia prop d'un miler i mig de documents, també només dels segles IX i X, i als comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga també en calculem un miler i mig. Tota aquesta documentació estarà a disposició dels investigadors, editada a la *Catalunya Carolíngia*, l'obra que Ramon d'Abadal va fundar fa quasi cent anys, en els propers dos o tres anys, si les finances de l'Institut d'Estudis Catalans, la institució editora, ho permeten.³

1 R. ORDEIG, *Catalunya carolíngia. IV. Els comtats d'Osona i Manresa*, Barcelona, 1999, 3 vols.

2 RAMON D'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, Barcelona, 1961 (segona edició), p. 73-111.

3 De moment, quant a documents, hi ha els editats en cinc toms de la col·lecció: R. d'ABADAL, *Catalunya carolíngia. II. Els diplomes carolíngis a Catalunya*, Barcelona, 1926-1950, 2 vols.; R. d'ABADAL, *Catalunya carolíngia. II. Els comtats de Pallars i Ribagorça*.

Doncs bé, el comat de Besalú, l'existència del qual, com entitat administrativa o com a territori amb personalitat reconeguda dins de l'Imperi carolingi, està perfectament documentada, hauria tingut, sens dubte, una massa de documentació considerable dels segles IX i X, i per suposat també dels segles XI i XII. Possiblement, el fet que el *castrum* i la vila Besalú no tinguessin l'entitat de les ciutats antigues i de les seus episcopals determinaria en el seu si una menor producció documental en comparació amb les capitals d'altres comtats, una situació, però, que l'activitat escripturària de les institucions monacals del comtat en part compensaria. Encara a finals del segle XIX i principis del XX l'insigne olotí Francesc Monsalvatje i Fossas va veure molta d'aquesta documentació. Avui dia, però, dels segles IX-XII es conserva menys documentació que en temps de Monsalvatje, i això vol dir que una part important es va perdre en el decurs del segle XX, sense que puguem saber exactament com, quan i per quina causa, encara que podem fer algunes deduccions.

Com passa amb la documentació dels altres comtats catalans, la major part corresponia a arxius eclesiàstics, sobretot monacals, que, com se sap, custodiaven molts documents laics pel fet que, en incorporar als seus dominis o senyories propietats per donació, compra o permuta n'adquirien també els documents que les concernien i que donaven raó de las transmissions de propietat operades en cada cas en el passat. Monsalvatje va llegir la documentació de l'antic comtat de Besalú i la va transcriure íntegrament en molts casos, en altres en va fer un resum ampli i també en altres en va donar a conèixer l'existència mitjançant registres breus. Tot això ho va publicar dins de la seva gegantina col·lecció de 26 volums, que coneixem amb el nom de *Noticias históricas* (1889-1915), concretament en els volums titulats *Colección diplomática del condado de Besalú*. Monsalvatje va tenir accés a una bona part d'aquesta documentació, la corresponent a esglésies i monestirs, a Girona, quan estava dipositada a l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda, on havia anat a parar arran de la desamortització del 1835. Aquí, totalment o parcialment, es va concentrar la documentació de Sant Esteve de Banyoles, Sant Pere de Besalú (que havia absorbit Sant Quirze de Colera), Sant Pere de Camprodon (que havia absorbit Santa Maria de Ridaura i Sant Joan les Fonts), entre altres monestirs de la diòcesi gironina, i hi va romandre fins l'any 1918. Monsalvatje, que hi va investigar durant la dècada dels noranta del segle XIX, i potser els primers anys del vint, es lamenta amargament de l'estat de descurança en què llavors es trobava la documentació:

«Ya que hablamos del Archivo de Hacienda de esta provincia del cual hemos sacado copias de importantes documentos que en aquella dependencia se custodian, causaba lástima ver el descuido y abandono en que estaban los documentos históricos... Dicho archivo ha sufrido un verdadero saqueo... como nos lo pone de manifiesto el que en todos los documentos reales, condales y episcopales faltan los sellos de cera, que han sido cortados de los documentos sin el menor escrúpulo, y por la falta de escrituras cuyos originales deberían estar allí por mencionarse en los inventarios tomados por los encargados de Hacienda de los documentos procedentes de las suprimidas casas religiosas de esta provincia y cuyos archivos han ido a parar en aquellas oficinas. Esto causa verdadera lástima y nos pinta tal como somos.»⁴

Monsalvatje es queixava també del mal estat en que es trobaven molts documents, fet que atribuïa a la descurança de qui els havia d'haver custodiat, i que en dificultava o impossibilitava la lectura.⁵

Barcelona, 2007, 2 vols. (segona edició); R. ORDEIG, *Catalunya carolíngia. IV. Els comtats d'Osona i Manresa*, Barcelona, 1999, 2 vols.; S. SOBREQÜÉS, S. RIERA, M. ROVIRA, *Catalunya carolíngia. V. Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, Barcelona, 2003, 2 vols.; P. PONSICH, *Catalunya carolíngia. VI. Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, Barcelona, 2006, 2 vols. Estan en preparació els volums 7 i 8, dedicats als comtats de Barcelona, i Urgell i Cerdanya, amb els quals s'acabarà l'edició dels documents catalans dels segles IX i X.

4 F. MONSALVATJE, *Noticias históricas del Condado de Besalú*, t. XI, Olot, 1901, p. 194-195.

5 «La mayoría de los documentos condales y reales de Santa María de Besalú están en muy mal estado de conservación, debido quizás en haber estado archivados en un lugar húmedo y sin ventilación, lo que hace casi imposible su lectura» (MONSALVATJE, *Noticias...*, t. XI, p. 216, n. 1).

La documentació de Besalú a Barcelona

Arran de la Reial Ordre de 9 de gener del 1918 els fons documentals de procedència monacal dipositats a la Delegació Provincial d'Hisenda de Girona havien de ser traslladats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (en endavant ACA), cosa que es va fer, almenys parcialment, entre 1918 i 1919.⁶ El 1941 o 1943 alguns fons documentals procedents de monestirs desamortitzats, que s'havien dipositat a la Biblioteca Universitària de Barcelona, també van ingressar a l'ACA. Durant el temps que els documents dels monestirs dels antics comtats de Girona, Besalú i Empúries van estar a l'Arxiu de la Delegació Provincial d'Hisenda de Girona, alguns foren adquirits per la Bibliothèque Nationale de France, a París, i altres van anar a mans particulars. Com diu Albert Torra, arxiver de l'ACA, el mateix Monsalvatje, que va posseir una rica col·lecció de pergamins de gran antiguitat, en tenia alguns procedents de l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda, més tard donats a la Biblioteca de Catalunya.⁷ L'historiador Joaquim Miret i Sans també va tenir una rica col·lecció de pergamins comprats al llarg de la seva vida, entre el quals una bona sèrie de procedents de terres gironines, com els de Santa Maria de Vilabertran (més de 600) que van ingressar amb molts d'altres a la Biblioteca de Catalunya, per disposició testamentària, després de la seva mort, esdevinguda el 1919.⁸

Monsalvatje no va arribar a conèixer aquests trasllats dels pergamins monacals de la diòcesi de Girona a Barcelona perquè va morir el 1917, però, en el seu període de finals del segle XIX i principis del XX, per arxius catalans i del sud de França, a la recerca de documents de l'antic comtat de Besalú i de comtats limítrofes, havia freqüentat l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Què hi buscava? Com a historiador del comtat de Besalú, sabia bé que el 1111 el comtat de Besalú va ser incorporat a la sobirania dels comtes de Barcelona. Devia pensar, per tant, que, en produir-se aquesta unió o després, els comtes de Barcelona haurien incorporat els pergamins comtals besaluencs al seu fons patrimonial. I no estava equivocat, encara que, per alguna raó que desconeixem, els documents dels comtes de Besalú que van entrar llavors o més tard al palau comtal de Barcelona⁹ van ser molt pocs, menys dels que es podia esperar. Aquí, però serien ben custodiats. De la cura que el segle XII es tenia al palau comtal de Barcelona dels pergamins comtals n'ha restat un curiós document en pergami del 9 de juny del 1153, en temps de Ramon Berenguer IV, que és un inventari fet per l'escrivà Guillem de Margarit de 137 documents, quasi tots juraments de fidelitat i convinences, entre els quals una bona quinzena que il·lustren les relacions entre els comtes de Barcelona i els seus familiars, d'una banda, i els comtes de Besalú, de l'altra.¹⁰ Molt probablement, amb alguna excepció (un document s'inventaria com a *Carta vetula Bisilluni*), es tracta de documents que sempre, des de la seva redacció, van estar en poder dels comtes de Barcelona. Aquests 137 pergamins, inventariats el 1153, van ser retirats anys després, a finals del segle XII, del lloc on es custodiaven per Guillem de Bassa, quan, per encàrrec del comte-rei Alfons el Cast i el degà de la catedral de Barcelona Ramon de Caldes, confeccionava el cartulari reial conegut com a *Liber Feudorum Maior* (en endavant LFM). Ho sabem perquè llavors, en fer-se càrrec dels documents, Guillem de Bassa va estampar la seva signatura a l'inventari: *Ego Guillelmus de Bassa, scriba domini regis, recepi supracommemoratas cartas manibus meis et feci hoc signum.*

6 Els pergamins medievals de monestirs de la diòcesi de Girona custodiats a l'ACA han estat inventariats per F. SEVILLANO COLOM, *Inventario de pergaminos medievales de monasterios gerundenses*, Madrid, 1953.

7 A. TORRA, "Fondos documentales monásticos en el Archivo de la Corona de Aragón", *Memoria Ecclesiae*, VI (1995), p. 126-127. SOBREQUÉS i altres, *Catalunya carolíngia*. V..., p. 30.

8 TORRA, "Fondos...", p. 127; M. T. FERRER, *Joaquim Miret i Sans, semblança biogràfica*, Barcelona, 2003, p. 13-14.

9 Suposem que des de molt aviat, en època carolíngia, al palau comtal de Barcelona hi havia un dipòsit documental format per escriptures diverses d'interès polític i, des del inici de la dinastia catalana, d'interès també patrimonial. És, però, una suposició que no es pot demostrar.

10 I. BAGES, G. FELIU, J. M. SALRACH (dirs.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, 4 vols., Barcelona, 2010, doc. 958. En endavant citarem aquesta obra només amb les sigles PACBRBIBIV.

Segurament aquests 137 documents no eren els únics que es guardaven a palau: a aquest inventari del 1153, per exemple, no hi ha cap de les escriptures de constitució de la Corona d'Aragó i tampoc les de l'expansió ultrapirinenca, amb alguna excepció. ¿Es que llavors, el 1153, no hi havia cap d'aquests documents al palau comtal, documents que, en canvi, sí que hi eren a finals del segle XII quan es van copiar al LFM? Quan, com dèiem, a finals del segle XII el comte-rei Alfons el Cast i el seu col·laborador, el degà de la seu de Barcelona, Ramon de Caldes, van decidir realitzar el LFM i, per fer-ho, van seleccionar els documents a copiar, segurament en van haver de llegir molts més dels que finalment es copiaren.¹¹ És clar, del conjunt van seleccionar els més importants, els que justificaven els drets i poders dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó sobre els seus territoris de sobirania. I, de la disposició d'aquests documents en el LFM, es dedueix que Alfons el Cast tenia de la seva potestat una visió històrica acumulativa, en el sentit d'un poder fet per agregació progressiva de territoris i sobiranes. Per això no va donar al LFM una ordenació simplement cronològica sinó que va fer agrupar els pergamins per territoris, és a dir, per àrees geopolítiques. Com és lògic, el comtat de Besalú va ser una d'aquestes àrees. Així des del segle XII i durant segles al palau comtal de Barcelona i després a l'Arxiu Reial, nom històric de l'actual ACA, es van custodiar pergamins comtals i no comtals referents a Besalú, molts d'ells originals, i l'esplèndid cartulari, el LFM, on estaven copiats alguns d'aquests documents besaluencs. En època baixmedieval i moderna es van fer índexs separats de les escriptures contingudes en el LFM, cosa que va permetre, després que en el segle XVIII el LFM fos mutilat i quasi totalment perdut, que un erudit modern, Francesc Miquel Rossell, en ple segle XX, en fes la reconstrucció per a l'edició a partir sobretot dels originals conservats a l'ACA. En el LFM, edició de Francesc Miquel Rossell, hi ha vint-i-dues escriptures de Besalú, de les quals cinc almenys posteriors a la incorporació del comtat a Barcelona.¹² Vint-i-dues són poques. El comtat de Besalú, doncs, està poc representat al LFM, però no tant a l'ACA on, sense comptar els de la Secció de Monacals, a Cancelleria, hi ha una seixantena de documents del segle XI i del XII, fins 1111, que es poden atribuir, en sentit ampli, al comtat i als comtes de Besalú.

A Francesc Monsalvatje aquest fons de pergamins del comtat de Besalú li havia d'interessar particularment perquè molts eren escriptures comtals, i també perquè molts d'aquests pergamins serien els únics o quasi únics de la seva col·lecció diplomàtica del comtat de Besalú que procedirien d'un fons patrimonial laic, es a dir, que no serien extrets de fons eclesiàstics. Va freqüentar, doncs, l'ACA, i aquí va treballar a consciència els pergamins comtals i no comtals de Besalú que hi ha a la Secció de Cancelleria, i que, des del segle XVIII, hi estan classificats i ordenats per ordre cronològic en carpetes identificades pel nom dels comtes o suposats comtes de Barcelona (el segle XVIII no es coneixia bé la sèrie de comtes que hi havia hagut a Barcelona), en el ben entès que cada comte barceloní representa simplement un període històric, i que sota la seva denominació s'hi agrupen tots els documents del període que el comte representa.¹³ Monsalvatje va transcriure molts d'aquests pergamins de Besalú, però no pas tots. Per raons que desconeixem (potser perquè estaven mal ordenats) alguns se li van escapar. Posteriorment els pergamins de Cancelleria de l'ACA corresponents als segles IX-XII, fins l'època de govern de Ramon Berenguer IV, han estat sistemàticament editats.

Va ser Frederic Udina qui en va començar l'edició, l'any 1951.¹⁴ Udina va transcriure i editar tots els pergamins de la Secció de Cancelleria guardats a les carpetes dels comtes Guifré I, Guifré II, Miró, Seniofred i Borrell. El primer document és un precepte carolingi de l'any 844 i el darrer una escriptura de l'any 993. Posteriorment, un equip dirigit, primer, per Gaspar Feliu i Josep M. Salrach i, després,

11 El LFM comença amb una esplèndida miniatura que mostra a Alfons el Cast i Ramon de Caldes triant els documents i darrera d'ells, en un angle, l'escrivà Guillem de Bassa copiant-los en aquest cartulari. Vegeu un comentari d'aquesta i altres miniatures del LFM en un treball nostre on hi ha més bibliografies sobre el LFM: J. M. SALRACH, *Imatges de la història del poder en la pintura catalana medieval. Les miniatures del Liber feudorum maior* a *Le plaisir de l'art du Moyen Âge. Commande, production et réception de l'œuvre d'art. Mélanges en hommage à Xavier Barral i Altet*, París, 2012, p. 854-864.

12 F. MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, Barcelona, 1945-1947, 2 vols., docs. 496-518.

13 R. CONDE, "Estudi arxivístic" a G. FELIU, J. M. SALRACH (dirs.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, 3 vols., Barcelona, 1999, I, p. 17-62. En endavant citarem aquesta obra només amb les sigles PACBRBRI.

14 F. UDINA, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X*, Barcelona, 1951.

per Ignasi Bages, Gaspar Feliu i Josep M. Salrach ha continuat aquesta tasca d'edició dels fons de Cancelleria fins la darrera carpeta de pergamins corresponent al govern de Ramon Berenguer IV.¹⁵ En aquestes edicions, s'hi pot trobar segurament el que avui resta de pergamins de l'antic dipòsit documental dels comtes privatis de Besalú barrejats amb pergamins dels comtes de Barcelona referents a Besalú,¹⁶ i amb pergamins no comtals, procedents de Sant Joan de les Abadesses, que també tenen relació amb el comtat de Besalú. Pel que fa als segles XI i XII, els mostrem en Apèndix (regist i tradició documental) al final d'aquest escrit. Excepcionalment, el primer document de l'Apèndix és del 872 (precepte carolingi per a Sant Aniol d'Aguges) i serveix per a mostrar que, encara que aquí ens limitem als segles XI i XII, a la Secció de Cancelleria de l'ACA hi ha també documents de Besalú d'època carolíngia (segles IX i X).

Precisem: prescindint del document 1, l'Apèndix conté el regist i la tradició de cinquanta-nou documents del comtat de Besalú o referents al comtat de Besalú dels segles XI i XII (fins 1111), que hem identificat entre els pergamins i els folis del LFM conservats a la Secció de Cancelleria de l'ACA. No tots són estrictament comtals de Besalú, en el sentit que no tots pertanyen o contenen referències als comtes de Besalú. No ho són els documents 10, 23, 25, 31, 33, 37 i 60. D'aquests, llevat del 25, que és un jurament de fidelitat prestat pel vescomte de Bas al comte de Barcelona, i el 60, que és la renúncia del comte Bernat Guillem de Cerdanya al seus drets sobre Besalú, Vallespir, Fenollet i Perapertusa en profit de Ramon Berenguer III, que des de sempre devien estar al palau comtal de Barcelona, la resta (10, 23, 31, 33 i 37) concerneixen les relacions entre Sant Joan de les Abadesses i els seus abats amb les terres de Besalú i amb alguns nobles d'aquest comtat. Aquests cinc documents més altres nou (documents 2, 3, 6, 26, 38, 40, 41, 43 i 56), on figuren alguns comtes de Besalú, mai van formar part del fons de pergamins dels comtes de Besalú ni tampoc dels comtes de Barcelona, sinó del conjunt d'escriptures de l'antic Arxiu de Sant Joan de Ripoll o de les Abadesses, que el 1610 van ser incorporades a l'Arxiu Reial de Barcelona (actual ACA).¹⁷ Ho sabem perquè els propis pergamins porten al dors una anotació on s'indica la seva antiga classificació a l'ACA on van ser guardats a l'armari 32 (armari anomenat Sant Joan), en sacs i numerats. Durant el segle XVIII, quan es va reorganitzar l'arxiu, tots els pergamins de Sant Joan de les Abadesses, barrejats amb els del vell arxiu comtal i d'altres procedències, també dipositats a l'ACA, van ser reordenats cronològicament, classificats pels períodes de govern dels comtes de Barcelona, com dèiem més amunt, i guardats en carpetes.¹⁸

Descomptats els catorze documents procedents de Sant Joan, resten quaranta-cinc documents, que hem de qualificar de comtals: els comtes de Besalú ja hi tenen en quasi tots un evident protagonisme perquè o bé en són els actors o destinataris o bé les disposicions que contenen els afecten directament. Ens acostem així al que podrien ser les restes del fons de pergamins comtals de Besalú dels segles XI i XII a la Secció de Cancelleria de l'ACA. Per identificar-los, finalment, caldria descartar els que, pel seu contingut i la signatura antiga dels dorsos, podem suposar que més aviat formarien part del fons de pergamins propis dels comtes de Barcelona: són els pergamins que donen testimoni de les relacions dels comtes de Barcelona amb els de Besalú. Després, descomptats aquests, la resta ja serien els pergamins comtals de Besalú dels segles XI i XII, que la signatura antiga dels dorsos també hauria d'ajudar a confirmar. Aclarim que les signatures antigues, escrites als dorsos del pergamins, llevat dels pergamins de Sant Joan, que, com dèiem, van ser incorporats a l'arxiu a principis del segle XVII, es corresponen amb la classificació i ordenació dels pergamins a l'Arxiu Reial de

15 PACBRBRBI i PACBRBIIRBIV.

16 Aquesta barreja fa que, en el cas dels pergamins en què els agents o actors són ensems un comte de Besalú i un comte de Barcelona, sigui problemàtic esbrinar si aquests pergamins van arribar a Barcelona procedents del palau comtal de Besalú o ja eren d'origen al palau comtal de Barcelona.

17 UDINA, *El Archivo...*, p. 8-11; Conde, "Estudi...", p. 35-36, i sobretot M. DELS S. GROS, *L'arxiu del monestir de Sant Joan de les Abadesses: notícies històriques i regesta dels documents dels anys 995-1115* a *II Col·loqui d'història del monaquisme català*, Abadia de Poblet, 1974, p. 87-128.

18 Sobre la reorganització i reordenació dels pergamins durant el segle XVIII en el que avui forma la Secció de Reial Cancelleria, vegeu UDINA, *El Archivo...*, p. 3-4, i CONDE, "Estudi...", p. 39-43..

Barcelona en època medieval, segons un inventari fet en el segle XIV per Pere de Passeya. D'acord amb aquest inventari, els documents estaven guardats en armaris, creats uns amb criteri de matèries i d'altres amb criteri geogràfic, i col·locats en sacs dins dels armaris.¹⁹

Dels quaranta-cinc documents identificats com a comtals, ens sembla que han de ser considerats com a propis dels comtes de Barcelona vint-i-dos (docs. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 27, 28, 42, 49, 50, 51, 52, 53 i 60), i com a propis dels comtes de Besalú vint-i-tres (docs. 4, 5, 7, 8, 9, 24, 29, 30, 32, 34, 35, 36, 39, 44, 45, 46, 47, 48, 54, 55, 57, 58 i 59), amb la particularitat que alguns documents, com per exemple els corresponents al matrimoni o projecte de matrimoni entre el comte Bernat II de Besalú i Sança, probable filla de Ramon Berenguer I (docs. 49 i 50), que hem comptat entre els pergamins dels comtes de Barcelona també podrien situar-se entre els de Besalú. Les signatures del dors dels vint-i-dos pergamins que hem assignat al fons dels comtes de Barcelona els situen majoritàriament a l'armari Catalunya, mentre les dels vint-i-tres dels comtes de Besalú els situen, també majoritàriament, a l'armari Girona que incloïa el comtat de Besalú. Això podria indicar que els arxivers que van fer aquesta classificació eren conscients de la procedència dels pergamins.

El nombre, relativament reduït, de pergamins del fons comtal de Besalú dels segles XI i XII a Barcelona també sembla indicar que la major part del fons s'ha perdut. I, el contingut una mica heterogeni d'aquest fons, així mateix sembla mostrar que no hi va haver un criteri clar de conservació, potser perquè als comtes de Barcelona els documents que més els interessava preservar, que devien ser els relatius a la incorporació del comtat a la seva sobirania, ja des de sempre van estar en el seu poder.

La informació de les Gesta i els Annals

Fixem-nos ara en el contingut d'aquests documents. Quins comtes de Besalú hi figuren? El comte Bernat I Tallaferro (990-1020) apareix en sis documents (docs. 2, 3, 4, 5, 6 i 7); Guillem I el Gras (1020-1052) en dos (docs. 8 i 9) i Guillem II el *Trunum* (1052-1066) en tretze (docs. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 i 22), que es podrien allargar a quinze si considerem dos juraments de fidelitat, un entre nobles (doc. 24) i un altre d'un noble a l'abat de Sant Joan de les Abadesses (doc. 26), en què els fidels que juren prometen ajudar els seus senyors contra tothom excepte contra els comtes germans Guillem i Bernat de Besalú. I, amb aquest Bernat de Besalú, arribem a l'últim o penúltim comte de Besalú, és a dir, al problema de saber si en l'etapa final de la història de la dinastia besaluenca hi va haver un o dos comtes Bernat, és a dir, Bernat II i Bernat III o només Bernat II.

La versió més antiga, defensada pels monjos cronistes de Ripoll, als *Annals de Ripoll I* i a les *Gesta Comitum Barchinonensium*, és que només va existir Bernat II. En efecte, els *Annals de Ripoll I* identifiquen correctament i daten amb força precisió la mort dels comtes de Besalú Miró el Jove (928), Sunifred (966), Miró Bonfill (984), Oliba Cabreta (990), Bernat (1020), Guillem I (1052) i Bernat (1111).²⁰ Obliden, però, el comte Guifré, assassinat el 957, i el comte Guillem II, mort cap al 1066, potser també assassinat. Van cometre també l'error d'allargar el govern de Bernat II i oblidar Bernat III? La versió primitiva de les *Gesta* diu que no, i confirma que per als monjos cronistes només va existir Bernat II. En efecte, la versió primitiva de les *Gesta* identifica a Oliba Cabreta, comte de Besalú i Cerdanya, fill de Miró el Jove i situa correctament la seva mort en l'any 990. Diu que li va succeir a Besalú el comte Bernat, anomenat Tallaferro, mort ofegat al Roina l'any 1020 i enterrat a Ripoll. Segueix la seqüència cronològica amb el seu fill Guillem Bernat, anomenat el Gras, comte de Besalú mort l'any 1053 i enterrat a Ripoll amb el seu pare. Aquest Guillem Bernat, diuen les *Gesta*, va tenir dos fills, Guillem, dit el *Trunnus* perquè portava un nas postís, i Bernat Guillem. D'aquest Guillem *Trunnus*, que era un home iracund i impacient (havia perdut el nas en una baralla?), es diu que hauria estat assassinat pels nobles amb el consentiment del seu germà, sempre segons les *Gesta*. Finalment, Bernat Guillem,

19 CONDE, "Estudi...", p. 25-34.

20 S. M. CINGOLANI (ed.), *Els annals de la família rivipullense i les genealogies de Pallars-Ribagorça*, València, 2012, p. 40-44.

que hauria arribat a la fi dels seus dies sense descendència, va morir l'any 1111 deixant el comtat de Besalú al comte de Barcelona.²¹

El fet que els *Annals* i les *Gesta* oblidin el comte Guifré de Besalú, mort el 957 en el curs d'una revolta, que segons Miró Bonfill va commocionar el comtat de Besalú, pot ser més que un oblit. Entre els revoltats hi havia alguns clergues, i fins i tot el principal dels rebels, Adalbert, podia tenir alguna mena de vincle amb la seu de Girona i potser també amb el comte de Barcelona.²² I, en aquest mateix volum d'actes de l'XI Assemblea d'Estudis, Elvis Mallorquí apunta la possibilitat que darrera del conflicte hi hagués disputes per la possessió de les esglésies i delmes del comtat. De fet, ignorem les causes del conflicte, només tenim hipòtesis, però res impedeix pensar que entre els monjos cronistes de Ripoll, redactors dels *Annals* i les *Gesta*, si hi havia algun record del que va passar a Besalú el 957, les simpaties estiguessin del costat dels rebels i no del comte, contra el que podrien haver practicat una mena de *damnatio memoriae*. De fet, és estrany que se'n recordin dels altres germans, Sunifred, Miró i Oliba, en datin bé la mort i deixin caure Guifré. Amb Guillem II passa semblantment: no existeix als *Annals*, i a les *Gesta*, on sí que existeix, se'l critica, no se l'esmenta com a governant explícitament i se'l fa morir assassinat pels nobles amb la possible connivència del seu germà, Bernat Guillem, que, segons les *Gesta*, seria el darrer comte de la Casa de Besalú, per tant Bernat II, fill de Guillem I. En el cas dels suposats Bernat II i Bernat III, oncle i nebot, com a darrers comtes de Besalú, no coneixem raons per les quals els monjos-cronistes de Ripoll, autors dels *Annals* i les *Gesta*, haguessin eliminat del record (*damnatio memoriae*) un d'ells. És més, sembla que el darrer quart del segle XI i principis del XII la política religiosa de la cort de Besalú fou favorable a la penetració de Sant Victor de Marsella en els seus comtats, fet que es concretà en la dependència marsellesa de Ripoll (1070-1169) i Sant Joan (1083-1086 i 1098-1114), un fet que no devia ser pas mal vist pels monjos de Ripoll, i pels seus protectors, els comtes Barcelona, sobirans directes de la Provença, quan no ho eren els seus germans, nebots o cosins.

Com explica Gaspar Feliu, la versió de les *Gesta*, que feia de Bernat II, fill de Guillem I, el darrer comte de Besalú, va ser seguida per Pujades, Flórez i Villanueva, però ja en el segle XVIII els benedictins Devic i Vaissette, autors de la *Histoire de Languedoc*, davant dels problemes que els plantejaven alguns documents, van formular la hipòtesi que el Bernat fill de Guillem el Gras no va ser el darrer comte de Besalú sinó que hi hagué un Bernat III, fill de Guillem *Trunnus*, i nebot seu que l'hauria succeït. Acceptada la hipòtesi per Monsalvatje, ha estat seguida comunament per tots els historiadors (Botet, Valls, Soldevila, Sobrequés, Vajay, Abadal, Fluvià, Aurell) fins que recentment Gaspar Feliu ha reexaminat la qüestió amb una anàlisi acurada i complexa, que el porta a defensar un retorn a la versió primitiva, és a dir, a negar l'existència de Bernat III.²³

Ningú ha criticat directament la proposta de Feliu, que ha estat acceptada per Stefano M. Cingolani en la seva edició de les primitives fonts narratives de Ripoll, però, en les actes d'aquest mateix congrés, Martí Aurell i Joan Ferrer manifesten indirectament el desacord i per això mantenen en les ponències respectives la seqüència Bernat II-Bernat III. Tanmateix, s'ha de remarcar que la informació continguda en els documents de l'Apèndix avalen la idea que els monjos cronistes de Ripoll estaven prou informats. Per exemple, quan llegim a les *Gesta* que Guillem II *Trunnus*, germà de Bernat Guillem (Bernat II), era un homes iracund i impacient, ens ve a la ment el memorial de greuges redactat per Ramon Berenguer I, que el presenta com infidel, deshonest i malfactor (doc. 17), i, doncs, ho corrobora.

21 S. M. CINGOLANI (ed.), *Les Gesta Comitum Barchinonensium (versió primitiva), la Brevis Historia i altres textos de Ripoll*, València, 2012, p. 137-139.

22 En el nostre estudi sobre aquesta revolta ja apuntem el que semblaria una amenaça de Borrell II de Barcelona sobre la frontera sud del comtat de Besalú: J. M. SALRACH, "El comte Guifré de Besalú i la revolta de 957. Contribució a l'estudi de la noblesa catalana del segle X", *Amics de Besalú. II Assemblea d'Estudis del seu Comtat*, 1973, p. 3-36.

23 G. FELIU, "Existí el comte Bernat III de Besalú?", *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, 19 (1998), p. 391-402.

En el suposat que no hagués existit Bernat III, a l'Apèndix hi hauria una vintena llarga de pergamins de Bernat II com a comte privatiu de Besalú, a més d'uns documents molt significatius dels anys en que no era comte privatiu de Besalú i potser cogovernava, i pel que sembla es barallava, amb el seu germà Guillem II (docs. 24, 26, 27 i 28). Es tracta de juraments no datats anteriors al 1066, data de la mort de Guillem II. En el 24, que deu ser el més antic, un noble jura fidelitat al vescomte de Rocabertí i es compromet a servir-lo contra tothom, excepte contra el comte Guillem i el seu germà Bernat. En el 26, un altre noble jura fidelitat a l'abat Andreu de Sant Joan, de la Casa de Bas, i promet servir-lo contra tothom excepte contra els comtes germans Guillem i Bernat de Besalú. Aquí el plural comtes sembla indicar que en el temps d'aquest jurament els dos germans fills de Guillem I cogovernaven a Besalú. Però, com es prou sabut, el poder no es presta a ser compartit. Semblen indicar-ho els documents 27 i 28. Pel 27, un noble jura fidelitat a Ramon Berenguer I i Almodis, comtes de Barcelona, i promet servir-los a ells i a Bernat Guillem, fill d'Estefania, a qui es compromet a ajudar a defensar l'honor que el seu pare, el comte Guillem I de Besalú, li havia deixat en herència. En la seva brevetat aquest document ens diu tres coses importants: que Bernat Guillem de Besalú se sent amenaçat en el seus drets hereditaris, que per a defensar-se ha acudit a la protecció del comte de Barcelona i que el comte de Barcelona, a mitjà segle XI, intervé en els afers interns de Besalú on guanya fidelitats. D'on prové l'amenaça? I quin camí segueix el comte de Barcelona per intervenir a Besalú? El document 28 aporta les respostes: un noble de la casa de Navata jura fidelitat als mateixos comtes de Barcelona i també promet defensar a Bernat Guillem contra tothom, però afegeix que no farà pau ni aliança amb Guillem II de Besalú mentre Ramon Berenguer I, Almodis i Bernat Guillem no l'autoritzin. És clar, doncs, que el perill per a Bernat Guillem li ve del seu germà Guillem II, i que d'aquesta rivalitat en treu profit, si no l'atia, el comte de Barcelona que incorpora a la seva protecció i, doncs, fidelitat Bernat Guillem de Besalú i nobles d'aquest comtat que semblen formar una mena de facció pro barcelonina al voltant d'aquest fill de Guillem I.

L'aliança entre Ramon Berenguer I de Barcelona i Bernat Guillem de Besalú, que aquests documents revelen, ha de ser posterior a la temptativa d'aliança entre Ramon Berenguer I i Guillem II (docs. 11, 12, 13) que va incloure un projecte de matrimoni entre Guillem II i Llúcia de la Marca, germana de la comtessa Almodis i, doncs, cunyada de Ramon Berenguer I (doc. 14, 15, 16). Aquest projecte matrimonial es va trencar, segons sembla, per voluntat de Guillem II, que així es va enfrontar obertament a Ramon Berenguer I (doc. 17). El conflicte es va resoldre amb nous pactes, juraments i compromisos, que van involucrar a no pas pocs nobles de Besalú (docs. 18, 19, 20, 21, 22).²⁴ Fa l'efecte, però, que, després d'això, les coses entre Guillem II i Ramon Berenguer I ja no van ser com abans. I potser és a partir d'aquest moment que Ramon Berenguer I intenta la intervenció en els afers interns del comtat de Besalú per una altra via: posant el jove Bernat Guillem sota la seva protecció.²⁵

Vistes així les coses, hem de dir que, exagerant o no, les *Gesta* també aquí, quan presenten a Guillem II com un home irat i impacient, assassinat per nobles de Besalú amb l'acord de Bernat Guillem, l'encerten o no van del tot desencaminades.

Bernat II el darrer comte

Tornem a Bernat Guillem ja convertit des de vers 1066 en Bernat II, comte privatiu de Besalú. El primer document, en solitari, del nostre Apèndix és del 1067 (doc. 29) i el darrer, en el suposat que no hagués existit Bernat III, del 1110/1111 (doc. 59). En total serien vint-i-vuit escriptures (docs. 29, 30, 32, 34, 35, 36, 38, 39, 50, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58 i 59), el conjunt més important de l'Apèndix, del que destaquen les cinc escriptures amb les que, mitjançant el matrimoni amb Ximena de Barcelona es va preparar la incorporació de Besalú a Barcelona (docs. 51, 52, 53, 54 i 57).

24 J. M. SALRACH, "Les difícils relacions dels comtes de Besalú i de Barcelona els anys 1054-1057", *Amics de Besalú. VIII Assemblea d'Estudis del seu Comtat*, 1996, p. 299-308.

25 I guanyant-se la fidelitat de poderosos nobles de Besalú, com el vescomte de Bas (doc. 25).

Observem ara els documents per dintre. Llegim-los. Què ens diuen dels lligams familiars dels comtes de Besalú? Comencem per Bernat I Tallafarro. En els documents que li concerneixen, entre 1004/1005 i 1020, apareixen amb ell els seus germans, el comte Guifré I de Cerdanya i l'abat i bisbe Oliba, la seva esposa Toda i els seus fills Guillem, futur comte de Besalú, Guifré, bisbe de Besalú i abat de Sant Joan de les Abadesses, Enric, Hug, Berenguer, Adelaida i Constança (docs. 2, 4, 5, 6 i 7). Quant a Guillem I, apareix amb la que degué ser la seva primera esposa, la comtessa Gerberga, en un document de 1022 (doc. 8), i fa referència al seu pare, el comte Bernat I, difunt, en un document de 1031 (doc. 9). Quant al comte Guillem II, es presenta com a fill d'Adelaida en documents dels anys 1054-1057 (docs. 11, 12, 13, 19, 20 i 21), i apareix amb la seva promesa o esposa (*esponse meae*) Llúcia de la Marca en documents també dels anys 1054-1057 (docs. 14, 15, 16, 17 i 18), i amb el seu germà, de fet, germà consanguini, com veurem, Bernat Guillem, futur Bernat II de Besalú en documents d'abans del 1066 (docs. 24, 26 i 28).

Quant a Bernat II, contra la teoria tradicionalment admesa que el fa fill de Guillem I i Adelaida, germà de Guillem II i oncle de Bernat III, fill, aquest, de Guillem II i Estefania, la nostra documentació l'identifica clarament com a fill de Guillem I i Estefania, i germà del comte Guillem II *Trunnus*, del qual la documentació de l'Apèndix no identifica altra promesa o esposa que Llúcia de la Marca i cap fill. Tot parteix del document 28, de vers 1052/1066, que és el jurament de fidelitat prestat pel noble Bernat Adalbert (de Navata?) al comte de Barcelona Ramon Berenguer I i la comtessa Almodis. Fixem-nos: Bernat Adalbert promet al comte i la comtessa de Barcelona que ajudarà al seu aliat o protegit, «Bernat Guillem, fill de la senyora Estefania, a tenir i posseir i fer la guerra per l'honor que Guillem, comte de Besalú, li havia deixat en herència... I no tindrà, diu, pau, ni aliança ni cap acord amb Guillem, el comte que avui té Besalú».²⁶ Vegem: el document presenta a un Bernat, fill d'Estefania, a qui un comte Guillem de Besalú, que havia de ser el seu pare, li havia deixat una herència, herència que un altre comte Guillem ara amenaça. No és difícil d'esbrinar la personalitat de tots ells: el primer dels Guillems en el temps no pot ser altre que el comte Guillem I de Besalú, el Gras, que, a més de Gerberga (doc. 8) i Adelaida, mare de Guillem II *Trunnus* (segons els docs. 11, 12, 13, 19, 20 i 21), hauria tingut una tercera esposa, Estefania, mare de Bernat Guillem (doc. 28). El segon dels Guillems, que amenaça l'herència de Bernat Guillem, no pot ser altre, doncs, que el seu germà consanguini Guillem II *Trunnus*, extrem aquest que altres documents de l'Apèndix avalen (docs. 24 i 26). Un altre dels documents de l'Apèndix, el 27, que també és un jurament de fidelitat prestat per un noble segurament de Besalú al comte i la comtessa de Barcelona, inclou així mateix una clàusula d'ajut a Bernat Guillem, fill d'Estefania, a tenir, posseir i fer la guerra per l'honor que Guillem, comte de Besalú, li havia deixat en herència, el que s'ha d'interpretar també com una referència al seu pare Guillem I.

Bernat II, doncs, apareix com a fill de la comtessa Estefania (i de Guillem I) ja en vida del seu germà consanguini Guillem II, en documents dels anys 1052-1066 (docs. 27 i 28), i encara després quan ja era comte en solitari, com a Bernat II, en documents dels anys 1089-1111 (docs. 36, 39, 45, 53, 55, 57 i 59) entre els quals algun de directament relacionat amb els pactes amb Ramon Berenguer III preparatoris de la incorporació de Besalú a Barcelona (doc. 53), la qual cosa exclou la possibilitat que hagi existit mai un comte Bernat III de Besalú.

Segons els *Annals de Ripoll*, la comtessa Estefania, mare de Bernat II, hauria enviadat del comte Guillem I el Gras el 1052²⁷. Llavors o una mica més tard es devia casar en segones noces amb el comte Guislabert II del Rosselló (1074-1102), de qui va tenir un o dos fills, és a dir, potser va ser mare de Girard, l'hereu, i segur que ho va ser de Gausfred, el fadrister, que el 1087 va fer una convinença amb el seu germà uterí, el comte Bernat II de Besalú (doc. 35).

26 *Et ego predictus Bernardo adiutor ero ... Bernardo Guillelmi, filio Stephanie femine, de ista hora in antea ad tenere et ad habere et guerreiare ipsum honorem quem Guillelmus, comes Bisullunensis, dimisit predicto Bernardo per suam hereditatem... Et non abebo pacem nec societatem nec finem cum Guillelmo, illo comite qui modo tenet Bisulluno.*

27 CINGOLANI (ed.), *Els annals...*, p. 43.

De Bernat II la nostra documentació identifica successivament tres esposes Matilde, Sança i Ximena. De la comtessa Matilde només sabem que apareix signant al costat del comte Bernat entre els testimonis d'un document de Sant Joan de les Abadesses del 1093 (doc. 40). No consta que el matrimoni tingués fills. En aquest moment Bernat havia de tenir més de quaranta anys, atès que el seu pare, Guillem I havia mort el 1052. Anys després, entre el 1098 i 1102/1107, apareix Bernat II amb una nova esposa o promesa, la comtessa Sança, de la qual a l'Apèndix hi ha dos documents (49 i 50). Nosaltres havíem pensat que aquesta Sança podia ser una filla dels comtes Berenguer Ramon I i Sança de Castella, però Martí Aurell, amb més bon criteri, en les actes d'aquest congrés, proposa identificar-la amb la filla de Ramon Berenguer I, casada amb el comte Guillem Ramon de Cerdanya, de qui va enviudar el 1098, i que està documentada encara el 1102.²⁸ Així, doncs, entre 1098 i 1102 o 1107 (quan apareix Ximena la darrera esposa de Bernat II), la comtessa Sança s'hauria casat en segones noces amb Bernat II de Besalú o simplement a la cort de Barcelona el seu nebot Ramon Berenguer III hauria planificat el seu possible matrimoni amb Bernat II i n'hauria fet preparar els instruments. D'aquest enllaç o projecte d'enllaç n'han restat els dos documents indicats, el contingut dels quals és més aviat sorprenent. Es tracta d'escriptures sense data ni signatures. El primer document és la donació que Bernat II fa de tots els seus honors de Besalú, Ripoll, Berga, Vallespir i Fenollet a la comtessa Sança amb la condició que si tenen fills aquests ho heretin tot després de la mort d'ella, i que, si no en tenen, ella en pugui fer el que vulgui. Per refermar la donació el segon document és un jurament de fidelitat de Bernat a Sança, a qui promet no prendre el que li ha donat. Es tracta de documents atípics, sobretot el primer, que només mig entenem en el marc del procés d'integració de Besalú a Barcelona, que ja havia començat abans del 1066 quan Ramon Berenguer I i Almodis van oferir protecció al futur Bernat II contra el seu germà consanguini Guillem II, actuació darrera de la qual s'intueix la creació d'una facció probarcelonesa dins del comtat de Besalú.²⁹ Cap al 1102/1107 Bernat II tindria uns seixanta anys (el seu pare, Guillem I, havia mort el 1052), i segurament no hauria tingut fills fins aleshores, ni potser tingués l'esperança de tenir-ne ja, encara que en el document de donació a Sança es parli d'aquesta possibilitat. També podria ser que aquests documents haguessin estat preparats al palau comtal de Barcelona i formessin part d'un projecte encara no prou elaborat, que la mort de la comtessa Sança hagués estroncat. Si fos així, s'entendria que, morta Sança, Ramon Berenguer III i els seus consellers continuessin les seves temptatives i busquessin un altre enllaç que acostés Besalú a Barcelona. El resultat va ser un projecte, finalment executat (docs. 51, 52, 53 i 54), que també tenia quelcom d'atípic: el casament del vell Bernat II, que ja podia tenir més de seixanta anys, amb Ximena, una nena de pocs anys, filla de Ramon Berenguer III i Maria Roderic o Maria Diaz de Vivar. Com es prou conegut, l'enllaç es va fer amb la condició que el jove sogre i el vell gendre s'heretarien mútuament l'un a l'altre, cas que algun d'ells morís sense fills. No hi ha cap dubte que, en fer aquest acord i confirmar-lo amb els corresponents juraments, Bernat II sabia que moriria sense fills de la nena Ximena i que els seus honors passarien a la Casa de Barcelona, fet que de retruc permet entendre i confirmar que l'anterior projecte d'enllaç amb Sança no havia estat una pura fantasia.

La natura dels documents

I ara ens sembla que ja només resta preguntar-nos per la natura i tipologia dels documents. Més enllà del que ja hem explicat, i de manera més general: de què tracten els documents?

Com hem dit més amunt, entre els documents de l'Apèndix n'hi ha que deuen procedir del fons d'escriptures dels comtes de Besalú, que, en el seu temps, devia ser un fons heterogeni format per documents diversos de caràcter familiar, privat i patrimonial, i documents més netament públics o polítics. A més, al fons de documents propis, amb el temps, s'hi devien afegir documents aliens per diverses raons, entre les quals l'absorció o adquisició d'altres patrimonis amb les seves escriptures. Si això era

28 En el testament del seu fill Guillem Jordà, dictat abans de marxar a la croada (LFM, doc. 695).

29 Ho provarien els juraments de fidelitat prestats per nobles de Besalú als comtes de Barcelona.

així, és possible que, en fer-se el trasllat de Besalú a Barcelona, potser amb un intermedi a Girona, es fes una tria i, amb alguna excepció, només fossin traslladats els documents de major interès polític. També el fons de pergamins dels comtes de Barcelona era llavors un fons patrimonial en el qual es barrejaven documents privats amb públics o polítics.

A l'Apèndix, com a documents de caire netament privat sembla que només hi ha la venda d'una propietat alodial feta pel comte Bernat I (doc. 2), dues vendes, també de béns alodials, fetes pel comte Guillem I (docs. 8 i 9) i un préstec amb empenyorament entre un particular i el comte Bernat I (doc. 3).

La resta de documents de l'Apèndix, fins i tot els de caire més familiar, tenen contingut polític. De familiar i polític hem de qualificar el testament del comte Bernat I en el qual el testador, a més de fer deixes a cases religioses i familiars, disposa la seva successió al front del comtat de Besalú (doc. 7). No menys familiars i polítics són els documents d'esponsalici o dot marital fets el 1054 pel comte Guillem II a la que havia de ser, i no va ser, la seva esposa, Llúcia de la Marca, germana d'Almodis, comtessa de Barcelona, i cunyada de Ramon Berenguer I (docs.15 i 16). També són familiars i polítics els dos misteriosos documents que ens informen del matrimoni o projecte de matrimoni del comte Bernat II i la comtessa Sança, tia de Ramon Berenguer III de Barcelona (docs. 49 i 50). Aquest matrimoni netament polític hauria de servir per afermar els vincles entre Besalú i Barcelona després de l'enllaç frustrat entre Guillem II i Llúcia de la Marca. Com ja s'ha dit, i es prou sabut, l'apropament definitiu es produí amb el matrimoni de Bernat II amb Ximena de Barcelona. Els pactes, compromisos i garanties que van donar forma a aquesta operació (docs. 51, 52, 53 i 54) revelen més que cap altra la dimensió política de l'enllaç. Aquesta interrelació entre família i política es fa evident en la tipologia documental quan observem que alguns dels documents citats en aquest paràgraf són instruments genuïnament feudals (convinences i juraments de fidelitat).

Tres documents concerneixen l'alta política religiosa de la casa comtal de Besalú: la butlla papal que, a petició de Bernat I, va atorgar el papa Benet VIII creant l'efímer bisbat de Besalú (doc. 5); la notícia del concili contra la simonia que Bernat II va acollir al seu castell de Besalú i que va acabar amb la condemna de l'arquebisbe Guifré de Narbona (doc. 30), i el compromís de Bernat II de no expulsar de Sant Joan de les Abadesses els canonges augustinians que hi residien (doc. 38). De menys volada, però il·lustratiu dels conflictes i compromisos per la possessió d'esglésies i delmes, hi ha cinc documents: un judici que van presidir els comtes germans Bernat de Besalú i Guifré de Cerdanya pel qual els homes de la parròquia de Santa Coloma van reconèixer posseir injustament l'església que pertanyia al vescomte Seniofred (doc. 6); una convenença per la qual l'abat de Sant Joan de les Abadesses premiava la fidelitat del vescomte Udalard de Bas amb la cessió temporal de l'església de Sant Julià de Vallfogona amb delmes i primícies (doc. 31); la *definitio* o renúncia que el vescomte de Fenollet va fer de l'abadia de Sant Pau de Valloles o de Fenollet en favor del comte Bernat II (doc. 32); la *definitio* o renúncia que va fer el vescomte Udalard de Bas, ja esmentat, a favor de Sant Joan de les Abadesses de les esglésies de Sant Julià de Vallfogona i Sant Pere de Montgrony (doc. 33), i la *definitio* o renúncia a la possessió, qualificada d'injusta, de la capellania de l'església de Sant Salvador de Bianya favor de Sant Joan de les Abadesses que fan dos nobles germans, Ademar Ramon i Guillem de Castellar, per manament del bisbe de Girona (doc. 37).

I acabem aquesta descripció de la tipologia i el contingut dels documents destacant que un gran nombre són instruments netament feudals, concretament convinences (docs. 11, 14, 18, 23, 31, 35 i 47), juraments de fidelitat (13, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 36, 39, 45, 48, 50, 53, 54, 55, 57 i 59), donacions o comandes de castells (docs. 4, 34 i 58) i garanties (docs. 12, 20, 21 i 22). D'aquests documents es podríem destacar quatre blocs o temàtiques d'especial interès.

En primer lloc, els documents que concerneixen directament o indirecta les relacions difícils entre Guillem II de Besalú i Ramon Berenguer I de Barcelona (docs. 11 a 22), grup en el que, a més de convinences (docs. 11, 14 i 18) i juraments de fidelitat (docs. 13 i 19), hi ha garanties (docs.12, 20, 21 i 22), documents d'esposalles (docs. 15 i 16) i una *querimonia* (doc. 17).

En segon lloc, els documents que permeten veure com, havent fracassat l'apropament de 1054-1057 entre Guillem II de Besalú i Ramon Berenguer I de Barcelona, des de vers 1060, entorn de la figura de Bernat Guillem, abans de ser comte privatiu de Besalú, i després com a Bernat II, es van anar teixint lligams personals d'aquest príncep i de la noblesa de Besalú amb el Casal de Barcelona, lligams que van desembocar en la incorporació de Besalú a Barcelona (docs. 25, 27, 28, 42, 49, 50, 51, 52, 53 i 54) .

En tercer lloc, dos curiosos juraments de fidelitat que semblen haver estat prestats de manera més o menys col·lectiva pels nobles del comtat de Besalú a Bernat II (docs. 55 i 59). Aquests documents, que s'hauria de començar per investigar si són dos o, en realitat, un de sol (esborrany i redacció definitiva?), semblen contenir la nòmina de nobles del comtat, i el castell o castells que cadascú té pel comte.

I, finalment, en quart lloc, uns documents que ens il·lustren sobre la pràctica del feu de retrocessió, que tant va ser emprada a Catalunya per resoldre conflictes entre l'autoritat comtal i la noblesa per la possessió de castells. Així podem veure com Bernat Adalbert de Navata dóna en alou a Bernat II el castell de Navata, castell que Bernat II li torna en feu o comanda, i pel qual Bernat Adalbert li jura fidelitat (docs. 44 i 45). I també podem veure com Dalmau Berenguer de Carmencó dóna a Bernat II el castell d'Hortal, que acte seguit recupera en comanda, a canvi de fidelitat i servei (docs. 46 i 47).

Conclusions

De la lectura i anàlisi dels documents presentats a l'Apèndix n'hem extret informació segura i hipòtesis que permeten enriquir el coneixement de la història del comtat de Besalú en el segle XI i principis del XII. A risc de ser repetitiu, pagarà la pena resumir-ho:

1/ El comte Guillem I el Gras va tenir successivament tres esposes, les comtesses Gerberga, Adelaida i Estefania. De Gerberga no consta descendència en aquesta documentació. D'Adelaida va tenir a Guillem i, d'Estefania, a Bernat. Quan Guillem I va morir, el 1052, Bernat, que alguns documents anomenen Bernat Guillem, en referència opcional a la filiació paterna, devia ser menor d'edat.

2/ Tota manera, Guillem I va fer hereus a tots dos, a Guillem i a Bernat Guillem, al menys en el sentit que Bernat Guillem va rebre una part important de l'herència, i fins potser va establir que Guillem, el gran, associés al govern el seu germà quan tingués l'edat adequada.

3/ Guillem, conegut com Guillem II *Trunnus*, va governar sol un temps durant el qual les relacions amb Ramon Berenguer I de Barcelona van passar de l'aliança al conflicte. Primer, per segellar una entesa, Ramon Berenguer I va oferir la seva cunyada, Llúcia de la Marca, com esposa a Guillem II, però, després, havent-la acceptat, Guillem II la va repudiar escenificant així el trencament de l'aliança.

4/ Bernat Guillem devia ser associat al govern amb posterioritat a aquests fets. I quan l'associació es va produir, les relacions entre els dos germans no van ser bones, fins al punt que Bernat Guillem va témer perdre l'herència a mans de Guillem II. Per evitar-ho, Bernat Guillem es va apropar a Ramon Berenguer I de Barcelona.

5/ El comte de Barcelona no només va oferir protecció a Bernat Guillem enfront del seu germà sinó que es va guanyar la fidelitat d'alguns nobles de Besalú. Així la segona meitat del segle XI sembla que es va produir una divisió entre els feudals de Besalú: un sector de la noblesa, entorn de Guillem II, seria contrària a la vinculació a Barcelona, mentre que un altre amb el vescomte de Bas, i que tindria com a cap principal Bernat Guillem, en seria favorable.

6/ Els monjos de Ripoll autors de les *Gesta*, que eren cronistes avui diríem oficials de la Casa de Barcelona, van prendre partit en aquesta disputa i potser per això no s'estan de presentar a Guillem II com una persona arrauxada i violenta, que hauria mort (els falta dir que merescudament) a mans de la noblesa de Besalú amb l'acord del seu propi germà, un fet, d'altra banda, que pot haver estat ben real.

7/ Mort Guillem II cap al 1066, sense altra esposa o promesa coneguda que Llúcia de la Marca i sense cap fill conegut (tot això segons la documentació de l'Apèndix), va començar el govern personal de Bernat Guillem, convertit ja per sempre en Bernat II.

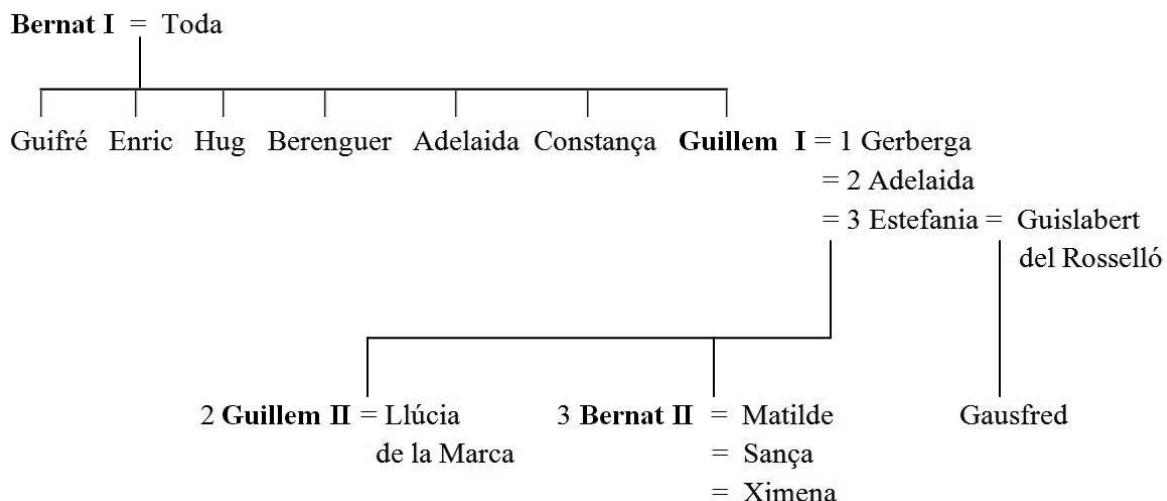
8/ Contra una tradició historiogràfica que comença amb els benedictins dom Devic i dom Vaissette, autors de la *Histoire de Languedoc*, en el segle XVIII, i arriba als nostres dies, però d'acord amb els monjos cronistes de Ripoll del segle XII, amb un article relativament recent (1998) de Gaspar Feliu, i amb la informació aportada pels documents de l'Apèndix, hem de dir que aquest Bernat II va ser el darrer comte de Besalú: figura com a Bernat, comte, i com a Bernat Guillem, fill d'Estefania, ja en juraments de fidelitat anteriors a 1066, i com a Bernat o Bernat Guillem, comte, fill d'Estefania, en documents de 1089, 1092, 1099 i encara 1107. No hi ha, doncs, espai temporal per a un Bernat III.

9/ D'aquest Bernat II darrer comte de Besalú els documents de l'Apèndix mostren tres esposes, Matilde, Sança i Ximena (amb el dubte de si Sança ho va arribar a ser), les dues darreres de la Casa de Barcelona. Devia ser Ramon Berenguer III que devia pactar o simplement projectar el matrimoni de la seva tia Sança, vídua del comte Guillem Ramon de Cerdanya, amb Bernat II. Els documents que s'han conservat sorprenen pel fet que en un d'ells Bernat II dona totes les seves terres i drets de sobirania en elles a Sança, i en l'altra li jura fidelitat i promet que no les hi prendrà. No ho sabem, però podria ser que aquests documents fossin simplement la base d'una negociació (com uns esborranys) que la mort de Sança o alguna altra causa va poder estroncar.

10/ Posats a imaginar podem pensar que Bernat II era una home vell, cansat de l'exercici del poder (uns seixanta anys), un poder tal vegada assolit de manera espúria, després d'un fratricidi per consentiment (versió de les *Gesta*), i per això ja desitjós d'abandonar-lo. Algun misteri d'aquesta mena podria fer versemblant el projecte de matrimoni o matrimoni real amb Sança, i, acabat o no realitzat aquest, el matrimoni amb Ximena, un enllaç que demostra més que cap altre la voluntat del comte de Besalú de deixar la seva herència al comte de Barcelona.

11/ Així, doncs, i com a darrera conclusió: a mitjan segle XI Ramon Berenguer I de Barcelona havia començat amb mires expansionistes una política d'aproximació al Casal de Besalú, que l'assassinat de Ramon Berenguer II, el Cap d'Estopes, devia ajornar, però que cinquanta anys després el seu nét, Ramon Berenguer III, va reprendre i portar a l'eclosió amb la incorporació de Besalú a Barcelona. La diplomàcia, els costums feudals (acords i juraments) i els enllaços matrimonials van ser posats al servei d'aquest projecte polític, però segurament no tot es va fer pacíficament sinó que també hi va haver episodis de violència externa (enfrentament entre Ramon Berenguer I i Guillem II) i interna, com el possible assassinat de Guillem II, un fet que podria haver aplanat el camí de la unió.

Els comtes de Besalú segons els documents de l'Apèndix

Apèndix³⁰

Sigles i referències:

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó
CC 2: R. D'ABADAL, *Catalunya carolíngia. II. Els diplomes carolingis a Catalunya*, Barcelona, 1926-1950, 2 vols.
CODOIN: *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1847-1973, 42 vols.
CONSTANS: L. G. CONSTANS, *Diplomatari de Banyoles*, Banyoles, 1985-1993, 6 vols.
CR: A. PLADEVALL, *Catalunya Romànica*, Barcelona, 1984-1998, 27 vols.
FERRER: J. FERRER, *Diplomatari del monestir de Sant Joan de les Abadesses (995-1273)*, Barcelona, 2009.
FLÓREZ: E. FLÓREZ i altres, *España Sagrada*, Madrid, 2000-2012 (4ª edició), 57 vols.
LFM: F. MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, Barcelona, 1945-1947, 2 vols.
MH: P. DE MARCA, *Marca Hispanica sive limes Hispanicus...*, París, 1688.
NH: F. MONSALVATJE FOSAS, *Noticias Históricas*. Olot, 1889-1919, 26 vols.
PACBRBRBI: G. FELIU, J. M. SALRACH (dirs.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, Barcelona, 1999, 3 vols.
PACBRBIIRBIV: I. BAGES, G. FELIU, J. M. SALRACH (dirs.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, Barcelona, 2010, 4 vols.
UDINA: F. UDINA, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX y X*, Barcelona, 1951.
VILLANUEVA: J. VILLANUEVA, *Viaje literario a las iglesias de España*, Madrid, 1803-1852, 22 vols.

Documents:

1

872 abril 11

Precepte del rei Carles el Calb a favor de Ricimir, abat del monestir de Sant Aniol d'Aguges confirmant les terres, llocs i drets d'aquest monestir, i també la basílica de Sant Llorenç del Munt, tot en el comtat de Besalú.

[A] Original perdut.

B Còpia del segle XII. ACA, Guifré I, 2.

C Còpia del segle XII. ACA, "Liber Feudorum Maior", 2, f. 12, avui f. 64a-c..

Ed. MH, ap. 32; NH, 4, p. 232; LFM, doc. 514; CC, 2, p. 176-178; UDINA, doc. 2.

2

[1004 juny 24 / 1005 juny 23]

Bernat Tallaferro, comte de Besalú, i la seva esposa Toda, anomenada Adelaida, venen a Ardemanys la meitat d'un alou del comtat d'Osona, al lloc de Llaés, per cent-cinquanta sous.

[A] Original perdut.

B Trasllet de 1215. ACA, Ramon Borrell, 6, 77.

Ed. NH, 15, ap. 2166; PACBRBRBI, doc. 78; FERRER, doc. 7.

3

1005 desembre 5

Oliba empenyora a Bernat Tallaferro, comte de Besalú, un alou del comtat d'Osona, a la vall de Ripoll, i dos masos, per un deute de dos-cents setanta sous i d'un mul, que ha de tornar set dies després d'any nou.

A ACA, Ramon Borrell, 6, 78.

B Còpia del segle XII. ACA, Ramon Borrell, 6, 78 dupl.

Ed. NH, 15, ap. 2167; PACBRBRBI, doc. 80; FERRER, doc. 8.

4

1012 juliol 10

Bernat Tallaferro, comte de Besalú, dona al seu fill Guillem els castells de Talteüll i de Pena.

[A] Original perdut.

B Còpia del segle XII. ACA, "Liber feudorum maior", 2, fol. 3, avui 61a-b.

Ed. LFM, 496.

5

[1017] gener 27

Butlla "Desiderium quod" del papa Benet VIII erigint el bisbat de Besalú i consagrant-ne bisbe Guifré, fill del comte Bernat Tallaferro.

[A] Original perdut.

B Trasllet de 1257. ACA, Berenguer Ramon I, 7, 36.

Ed. PACBRBRBI, doc. 121; FERRER, doc. 14.

6

30 Hem exclòs els documents de Sant Joan de les Abadesses, que no tenen una relació directa amb els comtes i el comtat de Besalú, i els dels monestirs de Besalú de la Secció de Monacals de l'ACA.

1018 agost 29

Els comtes germans Bernat Tallaferró de Besalú Guifré I de Cerdanya presideixen un judici en el qual els homes de la parròquia de Santa Coloma reconeixen que s'havien apoderat injustament de l'església pertanyent al vescomte Seniofred, amb els seus delmes i primícies.

[A] Original perdut.

B Còpia del segle XII. ACA, Berenguer Ramon I, 7, 22.

Ed. NH, 15, ap. 2174; PACBRBRBI, doc. 136; FERRER, doc. 15.

7

1020 octubre 13

Adveració del testament del comte Bernat Tallaferró feta a l'altar de Sant Joan de l'església de Sant Joan de Besalú.

[A] Original perdut.

B Còpia coetània. ACA, Berenguer Ramon I, 7, 36 dupl.

C Còpia del segle XII. ACA, Berenguer Ramon I, 7, 36 tripl.

D Còpia del segle XII. ACA, "Liber Feudorum Maior", 2, f. 3-5, avui 61c-63c.

E Còpia de 1246. ACA, Berenguer Ramon I, 7, 36.

F Trasllet del segle XIII. ACA, Berenguer Ramon I, 7, 36 quadpl.

Ed. MH, ap. 191; NH, 1, ap. 8; LFM, doc. 497.; PACBRBRBI, doc. 150.

8

1022 març 22

El comte Guillem I de Besalú i la seva esposa, la comtessa Gerberga, venen als esposos Joan (senyor de Sales) i Adelaida unes terres del comtat de Besalú, al terme de Pontons, per cent "solidatas".

A ACA, Berenguer Ramon I, 7, 39.

Ed. NH, 15, ap. 2175; PACBRBRBI, doc. 156.

9

1031 març 25

El comte Guillem I de Besalú ven a Gausbert Sunifred un alou del comtat de Besalú, al terme de Lledó i Sant Martí Sesserres, per vuit unces.

[A] Original perdut.

B Còpia coetània. ACA, Ramon Berenguer I, 8, 83.

Ed. NH, 15, ap. 2181; PACBRBRBI, doc. 209.

10

1032 setembre 23

Guítard, sacerdot, Prim, levita, i Elo, deodicata, marmessors de Guinidilda, deosacrata, lliuren al monestir de Sant Joan de les Abadesses diversos alous situats al comtat de Besalú, a la parròquia de Sant Martí de Capsec i a la vila de Mediano.

A ACA, Berenguer Ramon I, 8, 105.

Ed. NH, 15, p. 262-263; PACBRBRBI, doc. 226; FERRER, doc. 22.

11

1054 setembre 11

El comte Guillem II de Besalú, fill d'Adelaida, fa una convinença amb el comte Ramon Berenguer I de Barcelona a qui jura fidelitat, s'encomana com a home propi i li lliura els castells de Finestres i Colltort.

A ACA, Ramon Berenguer I, 12, 154.

Ed. NH, 15, ap. 2188; PACBRBRBI, doc. 437.

12

[c. 1054 setembre 11]

El comte Guillem II de Besalú, fill d'Adelaida, empenyora al comte Ramon Berenguer I de Barcelona el castell de la Guàrdia com a garantia de compliment de la convinença pactada entre ells.

A ACA, Ramon Berenguer I, 22, 209.

Ed. NH, 15, ap. 2192; PACBRBRBI, doc. 438.

13

[c. 1054 setembre 11]

El comte Guillem II de Besalú, fill d'Adelaida, jura fidelitat al comte Ramon Berenguer I de Barcelona.

A ACA, Ramon Berenguer I, 22, 197.

Ed. PACBRBRBI, doc. 439.

14

[c. 1054 desembre 11]

El comte Guillem II de Besalú fa una convinença amb el comte Ramon Berenguer I de Barcelona per la qual promet donar a la seva promesa o esposa (sponsa) Llúcia de la Marca, germana de la comtessa Almodis de Barcelona, el territori entre el Llobregat, Sant Pau de Segúries i el Coll de Canes, amb el que el seu pare va tenir als comtats de Berga i Ripoll. I, com a garantia, empenyora el castell de Milany i de la Portella.

A ACA, Ramon Berenguer I, 19, 11.

Ed. PACBRBRBI, doc. 441.

15

1054 desembre 11

El comte Guillem II de Besalú dona a la seva promesa o esposa (sponsa) Llúcia de la Marca, germana de la comtessa Almodis de Barcelona, la dècima de tots els seus béns.

A ACA, Ramon Berenguer I, 12, 156.

Ed. NH, 15, ap. 2189; PACBRBRBI, doc. 442.

16

1054 desembre 11

El comte Guillem II de Besalú dona a la seva promesa o esposa (sponsa) Llúcia de la Marca, germana de la comtessa Almodis de Barcelona, el pagus de Berga i el comtat de Ripoll, amb les abadies de Sant Joan i Ripoll, com consta en la convinença que havia fet amb el comte Ramon Berenguer I de Barcelona.

A ACA, Ramon Berenguer I, 12, 157.

Ed. NH, 15, ap. 2190; PACBRBRBI, doc. 443.

17

[c. 1057 octubre 4]

Memorial de greuges presentat pel comte Ramon Berenguer I de Barcelona contra el comte Guillem II de Besalú.

A ACA, Ramon Berenguer I, 19, 35.

Ed. NH, 15, ap. 2191; PACBRBRBI, doc. 496.

18

[c. 1057 octubre 4]

Convinença pactada entre el comte Guillem II de Besalú i el comte Ramon Berenguer I de Barcelona i la seva esposa, la comtessa Almodis, per la qual posen fi a les desavinences causades pel comte de Besalú en trencar el matrimoni o pacte de matrimoni amb Llúcia de la Marca.

A ACA, Ramon Berenguer I, 19, 5.

Ed. NH, 15, ap. 2194; PACBRBRBI, doc. 499.

19

1057 octubre 4

El comte Guillem II de Besalú, fill d'Adelaida, jura fidelitat al comte Ramon Berenguer I de Barcelona, i li dona en penyora el castell de Colltort.

A ACA, Ramon Berenguer I, 13, 210.

Ed. NH, 15, ap. 2195; PACBRBRBI, doc. 497.

20

1057 octubre 4

En garantia de la convinença pactada entre ells, el comte Guillem II de Besalú, fill d'Adelaida, dona al comte Ramon Berenguer I de Barcelona, com a ostatges, el bisbe Guillem de Vic i Enees Miró.

A ACA, Ramon Berenguer I, 13, 211.

Ed. NH, 15, ap. 2196; PACBRBRBI, doc. 498.

21

[c. 1057 octubre 4]

En garantia de la convinença pactada entre ells, el comte Guillem II de Besalú, fill d'Adelaida, dona en penyora al comte Ramon Berenguer I de Barcelona els dos castells de Finestres i les seves castlhanies.

A ACA, Ramon Berenguer I, 19, 31.

Ed. NH, 15, ap. 2193; PACBRBRBI, doc. 500.

22

[1057]

Ramon Ademar promet al comte Ramon Berenguer I de Barcelona que si el comte Guillem II de Besalú incompleix el pacte signat amb ell, li donarà la potestat dels dos castells de Finestres amb la condició que el comte de Barcelona juri que no li prendrà aquests castells.

A ACA, Ramon Berenguer VI, 41, ap. 10.

Ed. CODOIN, IV, doc. CXXXVI; CONSTANS, doc. 76; PACBRBIIRBIV, doc. 29.

23

1061 març 2

Convinença entre els nobles Ademar Ramon i Guillem Ramon i l'abat Andreu de Sant Joan i Santa Maria de Besalú en la qual els nobles posen en penyora de compliment de la fidelitat envers l'abat la terra que tenen per ell.

A ACA, Ramon Berenguer I, 14, 265.

Ed. NH, 15, ap. 2197; PACBRBRBI, doc. 569; FERRER, doc. 32.

24

[abans de 1066]

Bernat, fill d'Ermessenda, jura fidelitat a Guillem, vescomte de Rocabertí, i promet defensar-lo contra tothom excepte contra Guillem II de Besalú i el seu germà Bernat.

A ACA, Extraintentari, 3291.
Ed. PACBRBIRBIV, doc. 42.

25

[1052/1066]

Jurament de fidelitat prestat per Udalard, fill d'Amaltruda i vescomte de Bas, a Ramon Berenguer I i Almodis, comtes de Barcelona.

A ACA, Ramon Berenguer I, 21, 104

B Còpia del segle XII. ACA, Ramon Berenguer I, 21, 104, dupl.

[C] Còpia del segle XII perduda. ACA, "Liber feudorum maior", 1, f. 196.

Ed. LFM, doc. 180; PACBRBRBI, doc.683.

26

[1055-1066]

Guillem, fill d'Adelaida, jura fidelitat a Andreu (de la Casa de Bas), fill d'Amaltruda i abat de Sant Joan de les Abadesses, i promet que el defensarà contra tothom excepte contra els comtes germans Guillem i Bernat de Besalú.

A ACA, Extraintentari, 3420.

Ed. PACBRBIRBIV, doc. 41; FERRER, doc. 28.

27

[1052-1066]

Artau, fill d'Adaltrada, jura fidelitat a Ramon Berenguer i Almodis, comtes de Barcelona, i promet ser-los fidel i ajudar-los, i també promet ajudar a Bernat Guillem, fill d'Estefania a defensar l'honor que el seu pare, el comte Guillem I de Besalú, li havia deixat en herència

A ACA, Ramon Berenguer I, 21, 134.

Ed. PACBRBRBI, doc. 799.

28

[1052-1066]

Bernat Adalbert (de Navata?), fill d'Ermengarda, jura fidelitat a Ramon Berenguer i Almodis, comtes de Barcelona, i promet ser-los fidel i ajudar-los, i també promet ajudar a Bernat Guillem, fill d'Estefania a defensar contra tothom l'honor que el seu pare, el comte Guillem I de Besalú, li havia deixat en herència. I promet també que no farà pau ni aliança amb Guillem II fins que Ramon Berenguer I, Almodis i Bernat Guillem l'autoritzin.

A ACA, Ramon Berenguer I, 21, 146.

Ed. PACBRBRBI, doc. 839.

29

1067 maig 25

Donació de Bernat, comte de Besalú, a Adalbert Gausbert de la dominicatura de Biure d'Empordà, el mas Alzina i el mas d'Aiguaviva, a canvi d'un cavall. Al mateix temps el comte dona permís a Adalbert Gausbert per comprar l'alou que Sunifred Arnau i el seu germà tenen a la parròquia de Sant Martí d'Ullmeda. El comte també li cedeix els drets sobre el dit alou, excepte les cugucies i els homicidis.

A ACA, Ramon Berenguer I, 16, 377.

Ed. PACBRBRBI, doc. 699.

30

1077 desembre 6

El comte Bernat de Besalú explica com el 6 de desembre del 1077 va acollir al seu castell de Besalú el concili que l'arquebisbe Guifré de Narbona havia impedit celebrar a Girona, i que va concloure amb la condemna per simoniac de l'arquebisbe esmentat.

A ACA, Ramon Berenguer II, 23, 25.

[B] Còpia del segle XII perduda. ACA, "Liber feudorum maior", 2, fol. 8.

Ed. Flórez, 43, p. 480-481; NH, 1, p. 130-132; CR, IV, p. 81; PACBRBIRBIV, doc. 83.

31

[1055-1077]

Udalard Bernat (de la casa vescomtal de Bas) fa una convinença amb el seu germà Andreu, abat de Sant Joan de les Abadesses i de Santa Maria de Besalú, a qui promet fidelitat i servei a canvi de la cessió de l'església de Sant Julià de Vallfogona del Ripollès, amb delmes i primícies, i del mas Soler. Si obtingués el vescomtat de Besalú, retornaria aquests béns a Sant Joan.

A ACA, Extraintentari, 3231.

Ed. PACBRBIRBIV, doc. 85; FERRER, doc. 29.

32

[1070-1079] Castell de Besalú

Pere Odalguer, vescomte de Fenollet, renuncia a favor de Bernat, comte de Besalú, tots els drets sobre l'abadia de Valloles (Sant Pau de Fenollet) a canvi de cent unces d'or de Barcelona i set mancosos.

[A] Original perdut.

B Còpia del segle XII. ACA, "Liber Feudorum Maior", 2, f. 5, avui 63c-64a.

C Trasllet del segle XIII. ACA, Berenguer Ramon I, 7, 36 quadpl. 1.c.

Ed. LFM, doc. 499; PACBRBRBI, doc. 915.

24

33

1083 gener 7

Udalard, vescomte de Bas, amb la seva esposa Ermessenda i el seu fill Pere Udalard restitueixen les esglésies de Sant Julià de Vallfogona i Sant Pere de Montgrony al monestir de Sant Joan de les Abadesses, en potestat de l'abat Ricard de Sant Víctor de Marsella i de l'abat Bernat de Santa Maria de Ripoll.

A ACA, Berenguer Ramon II, 25, 1.

Ed. NH, 15, p. 294-295; PACBRBIIRBIV, doc. 138; FERRER, doc. 36.

34

1086 maig 15

El comte Bernat de Besalú atorga a Bernat Torró el castell de Fenollet i tota la honor del seu pare, un cop hagi traspassat, amb la condició que sigui home fidel seu i que quan el seu pare hagi mort lliuri al monestir de Valloles (Sant Pau de Fenollet) la vila de Maurí.

A ACA, Berenguer Ramon II, 25, 33.

B Còpia del segle XII. ACA, "Liber feudorum maior", 2, f. 5, avui 63c.

Ed. NH, 15, p. 297; LFM, doc. 498; PACBRBIIRBIV, doc. 173.

35

1087 novembre 3

Gausfred, fill del comte Guislabert II del Rosselló, fa una convenença amb el seu germanastre el comte Bernat de Besalú i li lliura en penyora cinc hostatges per valor de cent unces d'or cadascun.

A ACA, Berenguer Ramon II, 25, 42.

Ed. NH, 15, p. 303-305; PACBRBIIRBIV, doc. 184.

36

1089 juliol 18

Guillem Hug, fill de Sança, promet al comte Bernat de Besalú, fill d'Estefania, que, per les viles de Mollet, Tuïr, Prats i Molló, li serà fidel contra tothom, excepte contra Arnau de Llers, el seu fill Arnau i el clergue Guillem Jaspert, vescomte de Castellnou.

A ACA, Berenguer Ramon II, 26, 70.

[B] Còpia del segle XII perduda. "Liber feudorum maior", 2, f. 8.

Ed. NH, 15, p. 307-308; LFM, doc. 502; PACBRBIIRBIV, doc. 214.

37

1089 desembre 11

Els germans Ademar Ramon i Guillem de Castellar, per manament del bisbe de Girona, renunciem a favor del monestir de Sant Joan de les Abadesses a la capellania de l'església de Sant Salvador de Bianya que diuen retenir injustament.

A ACA, Berenguer Ramon II, 26, 63.

Ed. NH, 15, p. 305-307; PACBRBIIRBIV, doc. 218; FERRER, doc. 41.

38

[c. 1090]

El comte Bernat de Besalú promet no expulsar els canonges augustinians de Sant Joan de les Abadesses.

[A] Original perdut.

B Còpia del segle XII. ACA, Berenguer Ramon II, 26, 86a.

Ed. Villanueva, VIII, doc. 16; NH, 15, p. 323-324; PACBRBIIRBIV, doc. 225; FERRER, doc. 39.

39

[1092]

El comte Ermengol IV d'Urgell, fill d'Adelaida, jura fidelitat al comte Bernat Guillem II de Besalú, fill d'Estefania.

A ACA, Ramon Berenguer III, 33, 41.

Ed. PACBRBIIRBIV, doc. 244.

40

1093 gener 22

Bernat Joan, clergue, dona al monestir de Sant Joan de les Abadesses l'església de Sant Martí d'Ogassa, amb els delmes i les primícies, el puig on hi ha el castell de Pena, les muntanyes d'Irato, Taga i Coll de Jou i uns masos. Entre els signants figuren un Bernardus, gratia Dei comes, que deu ser el comte Bernat de Besalú, i una Matellis comitissa, que deu ser una esposa d'aquest comte de nom Matilde.

A ACA, Ramon Berenguer III, 27, 4.

Ed. NH, 15, p. 291-294; PACBRBIIRBIV, doc. 246; FERRER, doc. 44.

41

1097 gener 15

Bernat Udalguer renuncia als drets sobre dos masos del monestir de Sant Joan de les Abadesses, un a Sant Martí d'Ogassa i l'altre a Sant Joanipol, amb la condició de retenir-los de per vida a canvi d'un cens anual. Entre els signants figura un Bernardus, commes Bisundunensium, que deu ser el comte Bernat de Besalú

A ACA, Ramon Berenguer III, 27, 42.

Ed. PACBRBIIRBIV, doc. 295; FERRER, doc. 45.

42

1098 novembre 7

Bernat, comte de Besalú, jura fidelitat a Ramon Berenguer III, comte de Barcelona, i li promet ajut contra tothom, excepte contra el comte Guillem Ramon I de Cerdanya.

[A] Original perdut.

B ACA, Ramon Berenguer III, 28, 58.

Ed. NH, 15, p. 319; PACBRBIIIRBIV, doc. 309.

43

1099 març 13

Berenguer Sunifred de Lluçà, arquebisbe de Tarragona i bisbe de Vic, renuncia i retorna en potestat de Sant Joan i en poder de Bernat, comte de Besalú, a tots els béns i drets del dit monestir de Sant Joan que té esparsos per diferents comtats.

A ACA, Ramon Berenguer III, 28, 59.

Ed. NH, 15, p. 316-319; PACBRBIIIRBIV, doc. 315; FERRER, doc. 46.

44

1099 març 30

Bernat Adalbert de Navata dóna al comte Bernat de Besalú el castell de Navata en alou.

A ACA, Ramon Berenguer III, 28, 60.

[B] Còpia del segle XII perduda. ACA, "Liber feudorum maior", 2, f. 8.

Ed. NH, 15, p. 320; LFM, doc. 503; PACBRBIIIRBIV, doc. 316.

45

[1099 març 30]

Bernat Adalbert de Navata jura fidelitat al comte Bernat de Besalú, fill d'Estefania, i promet ajudar-lo contra tothom i donar-li potestat del castell de Navata.

A ACA, Ramon Berenguer III, 28, 60.

[B] Còpia del segle XII perduda. ACA, "Liber feudorum maior", 2, f. 9.

Ed. NH, 15, p. 321; LFM, doc. 504; PACBRBIIIRBIV, doc. 317.

46

1099 abril 20

Dalmau Berenguer de Carmençó dóna en alou a Bernat, comte de Besalú, el castell d'Hortal, que està a la parròquia de Sant Julià de Llers.

[A] Original perdut.

B Còpia del segle XII. ACA, "Liber feudorum maior", 2, 12, avui 64c-d.

Ed. NH, 15, p. 321-322; LFM, doc. 515.

47

1099 abril 20

El comte Bernat de Besalú encomana a Dalmau Berenguer de Carmençó el castell d'Hortal i li dóna l'alou que el seu pare havia tingut per ell. A canvi Dalmau Berenguer li jura fidelitat i servei.

A ACA, Ramon Berenguer III, 28, 62.

B Còpia del segle XII. ACA, "Liber feudorum maior", 2, f. 13, avui 65a-b.

Ed. NH, 15, p. 322-323; LFM, doc. 517; PACBRBIIIRBIV, doc. 319.

48

1099 abril 21

Dalmau Berenguer de Carmençó empenyora a Bernat, comte de Besalú, la dominicatura que té a Calles per cent unces d'or de València.

[A] Original perdut.

B Còpia del segle XII. ACA, "Liber feudorum maior", 2, f. 12, avui 64d-65a.

Ed. LFM, doc. 516.

49

[1098-1107]

El comte Bernat de Besalú fa donació esponsalícia o dot marital de tots els seus comtats i béns a la seva esposa Sança.

[A] Original perdut.

B Trasllet del segle XIII. ACA, Berenguer Ramon I, 7, 36 quadpl. 2-g.

Ed. PACBRBRBI, doc. 832.

50

[1098-1107]

El comte Bernat de Besalú jura fidelitat a la seva esposa, la comtessa Sança, i promet que no li prendrà l'honor que li ha donat.

A ACA, Ramon Berenguer III, 33, 39.

Ed. PACBRBIIIRBIV, doc. 48.

51

1107 octubre 1

El comte Ramon Berenguer III de Barcelona dona la seva filla (Ximena), tinguda amb Maria Roderic, al comte Bernat de Besalú, i la dota amb el comtat d'Osona.

A ACA, Ramon Berenguer III, 29, 103.

[B] Còpia del segle XII perduda. ACA, "Liber feudorum maior", 2, f. 9.

Ed. MH, doc. 337; LFM, doc. 505; PACBRBIIRBIV, doc. 370.

52

1107 octubre 1

El comte Bernat de Besalú fa donació al comte Ramon Berenguer III de Barcelona de totes les seves possessions, és a dir, els comtats de Besalú, Ripoll, Vallespir, Fenollet i Perapertusa, que es farà efectiva a la seva mort, si no té descendència de la seva esposa, la filla de Ramon Berenguer III i Maria Roderic.

A ACA, Ramon Berenguer III, 29, 104.

B Còpia del segle XII. ACA, Ramon Berenguer III, 29, 104.

[C] Còpia del segle XII perduda. ACA, "Liber feudorum maior", 2, f. 9.

Ed. MH, doc. 338; NH, 1, p. 265-266; LFM, doc. 506; PACBRBIIRBIV, doc. 371.

53

1107 octubre 10

El comte Bernat de Besalú, fill d'Estefania, jura fidelitat al comte Ramon Berenguer III de Barcelona.

A ACA, Ramon Berenguer III, 29, 105.

[B] Còpia del segle XII perduda. ACA, "Liber feudorum maior", 2, f. 10.

Ed. MH, doc. 339; NH, 1, p. 267-268; LFM, doc. 508; CR, IV, p. 29; PACBRBIIRBIV, doc. 372.

54

1107 octubre 10

El comte Ramon Berenguer III de Barcelona jura fidelitat al comte Bernat de Besalú.

A ACA, Ramon Berenguer III, 29, 106.

Ed. PACBRBIIRBIV, doc. 373.

55

[1070-1107]

Ademar, fill d'Adalgarda, jura fidelitat al comte Bernat de Besalú, fill d'Estefania. Després de copiar el jurament d'Ademar es van aprofitar els espais en blanc del document per copiar el nom d'una vintena de personatges, identificats pel seu nom i per la filiació materna, que també van prestar jurament al comte Bernat, fill d'Estefania. S'esmenten tots els castells situats sota la superior autoritat del comte de Besalú.

A ACA, Extraintentari, 4738.

[B] Còpia del segle XII perduda. ACA, "Liber feudorum maior", 2, f. 5.

C Còpia del segle XVII. ACA, Batllia General, 10, "Liber instrumentorum de feudis, II, f. 90-94.

Ed. LFM, doc. 500; PACBRBIIRBIV, doc. 376.

56

1108 agost 13

Els germans Arnau Joan i Berenguer Arnau, ardiaques, donen al monestir de Sant Joan de les Abadesses l'església de Sant Martí d'Ogassa amb delmes i primícies. Entre els testimonis figuren Arnau de Malla, bisbe de Vic, i el comte Bernat de Besalú.

A ACA Ramon Berenguer III, 29, 113.

B Trasllat coetani. ACA, Ramon Berenguer III, 29, 113 dupl.

C Trasllat del segle XIII. ACA, Ramon Berenguer III, 29, 113 tripl.

Ed. NH, 15, p. 325-326; PACBRBIIRBIV, doc. 381; FERRER, doc. 49.

57

[1107-1109]

Pere Ramon, fill d'Adelaida, jura fidelitat al comte Bernat de Besalú, fill de la comtessa Estefania, pels castells de Tous, Miralles i Queralt (al comtat d'Osona, que Bernat ha rebut en dot de la seva muller, Ximena de Barcelona, filla de Ramon Berenguer III i Maria Roderic). Pere Ramon promet ajudar al comte contra tothom excepte contra el comte Guillem Jordà de Cerdanya.

A ACA, Berenguer Ramon II, 26, 92.

Ed. PACBRBIIRBIV, doc. 396.

58

1110 desembre 18

El comte Bernat de Besalú dona a Pere Ramon de Mata el castell de Creixell (Alt Empordà) amb les persones de Ramon Ponç de Milany i els seus fills Guillem Ramon i Dalmau Ponç, i el seu germà Guillem Ponç, que li donaran la potestat del castell quan ell ho demani.

A ACA, Ramon Berenguer III, 29, 136.
Ed. NH, 15, p. 326-328; PACBRBIIRBIV, doc. 405.

59

[1100/1111]

Els nobles del comtat de Besalú juren fidelitat al comte Bernat de Besalú, fill de la comtessa Estafania.

[A] Original perdut.

[B] Còpia del segle XII perduda. ACA, "Liber Feudorum Maior", 2, f. 5.

C Trasllet del segle XIII. ACA, Berenguer Ramon I, 7, 36 quadpl. 1.d.

D Còpia del segle XVI. ACA, Reial Patrimoni. Batllia General de Catalunya, classe 1a, A 10. "Liber instrumentorum feudis", f. 90-94.
Ed. LFM, doc. 500; PACBRBRBI, doc. 949.

60

1111 juny 8

El comte Bernat Guillem I de Cerdanya renuncia a favor del comte Ramon Berenguer III de Barcelona a tots els drets sobre els castells i honors de Besalú, Vallespir, Fenollet i Perapertusa.

A ACA, Ramon Berenguer III, 29, 141.

[B] Còpia del segle XII perduda. ACA, "Liber feudorum maior", 2, f. 10.

Ed. MH, col. 1235; LFM, doc. 507; PACBRBIIRBIV, doc. 410